

Polizeiwissenschaft nach den Grundlängen des Rechtsstaates, t. I, Tübingen 1832, t. II: 1834, t. III: 1866". W zestawieniu zaś najważniejszych prac von Mohla (w ujęciu chronologicznym), sporządzonym przez autora wstępu (s. LIV) znajdujemy opis – „*Die Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates*, t. I: Tübingen 1834, t. II: tamże 1844, t. III: tamże 1866". Pomijając rozbieżności w tytule, nie zgadzają się także daty publikacji kolejnych tomów, a w rzeczywistości kolejnych wydań tej samej pracy. Wszakże tom pierwszy, tego początkowo dwutomowego dzieła, ukazał się w 1832 r., a tom drugi w 1833 r., natomiast jako tom trzeci drugiego niepoprawionego wydania *Die Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates* z 1844 r. zostało dołączone w 1845 r. opracowanie *Präventiv-Justiz oder Recht-Polizei*, wydane po raz pierwszy w 1834 r. Całość ukazała się powtórnie w 1866 r. – wszystkie trzy tomy i ich wznowienia opublikowane przez wydawnictwo Heinricha Lauppa. Autor uwzględnił w chronologicznym zestawieniu także pracę *Staatsrecht, Völkerrecht und Politik: Monographien*, podając jednak w opisie bibliograficznym zaledwie dwa tomy tego dzieła, t. I: 1860 i t. II: 1862, podczas gdy praca ta jest trzytomowa, a trzeci tom ukazał się w 1869 r. W tym samym zestawieniu bibliograficznym autor pisze, że praca *Die Geschichte und Literatur des Staatwissenschaften* została wydana w Tybindze, podczas gdy w rzeczywistości została wydana w Erlangen, co zresztą sam tłumacz *Encyklopedii* – prof. Adam Białecki podaje na s. 5. Szkoda, że już za późno na dołączenie erraty.

Te drobne niedokładności w niczym nie ujmują zasługi autora wstępu do niniejszej edycji *Encyklopedii umiejętności politycznych*, który dokonał uwspółcześnienia jej jedyne polskiego przekładu, zgodnie z obecną terminologią naukową i zasadami obowiązującej ortografii, a przede wszystkim opatrzył niniejsze wydanie *Encyklopedii* wyczerpującym i interesującym wstępem, stanowiącym dobre wprowadzenie do studiowania dzieła Roberta von Mohla.

Na zakończenie słów kilka o serii „Klasyki Myśli Prawnej”, w ramach której ukazało się wznowienie *Encyklopedii umiejętności politycznych*. Wyrazy uznania dla autorów tej ważnej inicjatywy, która daje możliwość polskiemu czytelnikowi bliższego poznania dzieł wybitnych twórców idei. Poruszając się w kręgu myśli liberalnej, w ramach serii, oprócz *Encyklopedii umiejętności politycznych*, ukazała się poprzednio Herberta Spencera *Jednostka wobec państwa*, opublikowana przez wydawnictwo Liber w 2002 r.

Z zainteresowaniem można oczekiwać na kontynuację serii „Klasyki Myśli Prawnej”, mając jednocześnie nadzieję, że wybór kolejnego dzieła, którego kryteriów autor wstępu nam nie zdradził, będzie równie trafny jak dotychczas.

ANNA STAWARSKA-RIPPEL (Katowice)

Jacek Przygodzki, *Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego 1813-1815. Organizacja i działalność*. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2002, ss. 281.

Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego nie doczekała się do tej pory swojej monografii. Chociaż schyłkowy okres istnienia Księstwa Warszawskiego i tworzenie konstytucyjnych organów Królestwa Polskiego omówili wcześniej K. Bartoszewicz i J. Bojański, to w ich pracach RNT potraktowana została marginalnie¹. Dlatego należy pogratulować autorowi wyboru tematu.

¹ K. Bartoszewicz, *Utworzenie Królestwa Kongresowego*, Kraków 1916; J. Bojański, *Rządy tymczasowe w Królestwie Polskim. Maj-grudzień 1815*, Warszawa 1902.

Wstępem do rozważań jest opis sytuacji politycznej w Księstwie Warszawskim po wkroczeniu wojsk rosyjskich. Na tym tle została ukazana szczególna rola księcia Adama Czartoryskiego i jego plany odbudowy państwa polskiego u boku Aleksandra I. Powołaniu, organizacji, kompetencjom i składowi osobowemu RNT poświęcony został drugi rozdział pracy. J. Przygodzki ustalił ostatecznie datę powstania RNT na dzień 13 marca 1813 r. (1 marca według kalendarza juliańskiego). W niektórych źródłach i starszych opracowaniach wskazywano, do tej pory, na dzień następny – 2/14 marca 1813 r. Rada Najwyższa Tymczasowa składała się z 5 członków: Wasilija Łąskiego, Nikołaja Nowosilcowa, Ksawerego Druckiego-Lubeckiego, Tomasza Wawrzeckiego i Ludwika Krzysztofa von Colomba. Postaciom tym zostały poświęcone kilkustronicowe noty biograficzne, opatrzone ich portretami. Funkcjonowanie Rady autor omówił w rozdziale III. Uwagę zwracają liczne tabele obrazujące nie tylko działalność samej Rady, ale także sytuację Księstwa pod okupacją rosyjską. Dowiadujemy się z nich, jakimi dochodami dysponowało państwo, jakie miało wydatki, ile było w sądach spraw zaległych oraz jaka była skala rekwizycji na rzecz wojsk rosyjskich. Uzupełnienie tych danych, w tym budżet Księstwa Warszawskiego na rok 1814/15, znajduje się w aneksach do pracy. W osobnym rozdziale autor przedstawił wzajemne relacje pomiędzy RNT a innymi powołanymi przez Aleksandra I instytucjami centralnymi: Komitetem Centralnym, Komitetem Organizacyjnym Wojskowym i Komitetem Organizacyjnym Cywilnym. Dzięki temu czytelnik ma lepsze pojęcie o miejscu Rady w strukturze organów władz tymczasowych.

Podstawowym problemem, przed jakim stanął J. Przygodzki, był niewielki zasób archiwaliów odnoszących się do podjętej tematyki. W Archiwum Głównym Akt Dawnych znajduje się wprawdzie zespół akt Rady Najwyższej Tymczasowej, ale liczy on jedynie 26 jednostek archiwalnych. Brak w nim najwartościowszych dla historyka zbiorów uchwał i dekretów Rady oraz dziennika jej posiedzeń. Zaslugą autora jest uzupełnienie tej bazy źródłowej, przede wszystkim o materiały Rossijskiego Gosudarstwiennego Istoriceskiego Archiwa w Petersburgu. J. Przygodzki dotarł nawet do akt znajdujących się w posiadaniu potomka Ludwika Krzysztofa von Colomba.

Dzięki umiejętnemu doborowi źródeł i literatury udało się autorowi ukazać funkcjonowanie Rady w sposób rzeczowy, a jednocześnie interesujący. Według jego ustaleń RNT skupiła się na dążeniu do odtworzenia centralnej i terytorialnej administracji Księstwa i podporządkowania jej sobie. Było to trudne zadanie, wielu urzędników opuściło bowiem swoje stanowiska. W celu usprawnienia funkcjonowania administracji sprowadzono z Rosji kilkudziesięciu naczelników *oblastnych* i *okružnych*. Sporo uwagi poświęcił J. Przygodzki opisowi działań mających na celu zwalczanie bezprawia, w tym szczególnie zbrodniom popełnianym przez wojska okupacyjne. Dla realizacji tych zadań car powołał, powiązany z Radą, Komitet Nadzoru Policji. Na podkreślenie zasługuje to, że analiza organizacji i funkcjonowania RNT została dokonana na szeroko zarysowanym tle politycznym, społecznym i gospodarczym. Widać to chociażby w prezentacji orientacji politycznych na początku okupacji rosyjskiej czy w opisie sytuacji materialnej mieszkańców Księstwa. Oplakany stan kraju i jego obywatele spowodowany był, jak podkreśla autor, przede wszystkim wysokimi kosztami wojny 1912 r. i kontrybucji nakładanych przez władze carskie.

Uwagi krytyczne sprowadzają się przede wszystkim do spraw redakcyjnych. Mój sprzeciw budzi przyjęta w redakcji książki konwencja formułowania przypisów. Autorzy cytowanych prac wskazywani są jedynie z nazwiska. Tylko w pierwszym cytowaniu pojawia się inicjał imienia. Nie wszystkie pozycje zamieszczone w wykazie źródeł i literatury są w przypisach. Niepotrzebny, w moim przekonaniu, jest opis przebiegu kampanii rosyjskiej (s. 11-12). Nie wiadomo, czy działający na rozkaz M. Kutuzowa Anstett–Alzatzcyk to Alzatzcyk nazwiskiem Anstett, czy też jest to przydomek.

Zwraca uwagę również sposób formułowania cytatów ze źródeł. Autor przyjął konwencję przedstawiania tekstów w wersji oryginalnej. Prowadzi to często do sztuczności (np. „Nay-

iaśniejszemu Cesarzowi Rosyi, iako szczególniejszemu nauk Opiekunowi, podziękowawszy Radzie Naywyższej”, s. 84). Wydaje się, że nie rezygnując z oryginalnego brzmienia źródła, można się pokusić w takich przypadkach o współczesnienie pisowni. Nie odebrałoby to cytowanym fragmentom ich uroku, a ułatwiłoby lekturę pracy. Wpływ źródeł pochodzących z pierwszej połowy XIX w. na język monografii widoczny jest w używanych w niej anachronizmach (np. „xx. pijarów”, zamiast księży pijarów lub po prostu – pijarów, s. 84). Biała Radziwiłłowska to oczywiście Biała Podlaska (s. 205).

Podkreślić należy także brak konsekwencji w sposobie określania dat. Z reguły autor posługuje się kalendarzem gregoriańskim, czasami jednak przyjmuje podwójną datację, także według kalendarza juliańskiego. Przykład tej niekonsekwencji stanowi, bardzo ciekawy skądinąd, opis korespondencji pomiędzy Aleksandrem I a Adamam Czartoryskim i Tadeuszem Mostowskim, prowadzonej na przełomie 1812 i 1813 r. Na s. 27 czytamy, że do odpowiedzi na pisma polskich polityków car zasiadł „w Lejpunach 13/25 stycznia, a ukończył ją po trzech dniach w Krasnopolu”. Na s. 29 natomiast, autor pisząc o owym liście Aleksandra, datuje go na 15 stycznia. Na koniec tych uwag wyrażam wątpliwość, czy słuszne jest nazwanie generała Hermana Willema Daendelsa generałem francuskim (s. 46). Choć rzeczywiście służył on w armii napoleońskiej, to jednak był Holendrem.

Praca J. Przygodzkiego zasługuje na wysoką ocenę. Autor bowiem, wykorzystując skąpy materiał źródłowy, ukazał w sposób bardzo ciekawy nie tylko organizację i funkcjonowanie Rady Najwyższej Tymczasowej Księstwa Warszawskiego, ale także ważny, a mało znany wy-cinek naszej historii przypadający na lata 1813-1815.

MAREK KRZYMKOWSKI (Poznań)

Maciej Chmieliński, *Atomizm a indywidualizm. Rozważania nad myślą polityczną i prawną Wilhelma von Humboldta*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2004, ss. 123.

Wilhelm von Humboldt uchodzi za klasycznego liberała niemieckiego. Nie jest jednak szerzej znany – dla germanistów jest on przede wszystkim tym, kto dał początek badaniom nad językiem, o czym obszernie pisał Bolesław Andrzejewski¹. Dowodem na to, że także w Polsce piarstwo polityczne Humboldta nie cieszyło się nadmiernym zainteresowaniem, jest choćby bibliografia przedstawiona przez autora: w języku polskim obejmuje ona dwie pozycje. Jest to wspomniana wyżej książka i jeden artykuł pióra Henryka Olszewskiego. Również teksty Humboldta nie są dostępne w tłumaczeniach na język polski. Bolesław Andrzejewski zamieszcza co prawda ich wybór, ale większość z nich nie dotyczy zagadnień polityki ani prawa, choć jest tam we fragmentach tekst *Granice działalności państwa*². Wcześniejszy wybór poświęcony

¹ B. Andrzejewski, *Wilhelm von Humboldt*, Seria Myśli i Ludzie, Wiedza Powszechna, Warszawa 1989, s. 287.

² Ibidem, s. 193 i n. Zamieszczony tam wybór pism w tłumaczeniu Bolesława Andrzejewskiego zawiera pisma następujące, niekiedy we fragmentach: *Granice działalności państwa*, *Istota sztuki*, *Z teorii gatunków literackich*, *O istocie języka*, *Wniosek o powołanie Uniwersytetu w Berlinie*, *Organizacja instytucji naukowych*, *O zadaniu historyografa*, *O dualiszie*, *Forma języków*, *Natura i właściwości języka*.